

Trollfolkets vårfest

Av Rune Blix Hagen, Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø.

(Aviskronikk, trykt 30. april 2013 i *iTromsø*, side 47)

Feiring av natt til første mai, Valborgsaften eller Valborgsmesseaften, har ingen spesielle tradisjoner i Norge. I andre nordiske slik som Finland og Sverige har man derimot lange tradisjoner for å markere den siste dagen i april som en av årets store festdager. Slik er det også i Tyskland. Alle fortellinger om heksenes nattlige ritt til Bløkkberg er lagt til nettopp denne dagen, eller nærmere bestemt til natten mellom april og mai. Selv om datoen ikke har noen tradisjon i Norge, er Troms en sentral del av folkloren omkring Valborgsaften fra andre nordiske land.

Heksesabbat i Troms kirke

Fra danske rettsprotokoller og folkesagn går det fram at hekser natt til 1.mai dro til det de omtalte som Troms kirke i Norge. Flygende gjennom luften kom trollkvinnene til kirkebygget på Tromsøya. For å reise nordover kunne de også komme ridende på ulike husdyr, gjerne på kattelignende skapninger. Ved kirkeporten sto Satan selv og ba høvisk kvinene om å kysse ham bak. Etter det skamløse kysset fikk gjestene hilse på fandens oldemor som sto i våpenrommet. I dette rommet satte heksene fra seg sine hurtiggående sopelimer. I kirka feiret man vårens inntog med spill, dans, mat og drikke.

"Å ride eller fare til Troms" var en vanlig talemåte i Danmark, særlig på Jylland. I Danmark har man også et eventyr med tittelen *Rejsen til Troms Kirke* hvor det berettes om trollkvinnene obskøne festligheter med djevelen. Her hadde de anledning til å fornye sin pakt med satan. I ei fortelling heter det: «På Valborgaften nyter heksene sin nattverd av Fanden i Troms. Brødet presenterer han dem på et flatt kinnben av et esel, og vinen i en hodeskalle.»

«Like ut, allting i mot»

I dansk fortellertradisjon er følgende historie vanlig i litt ulike varianter. Det var engang en mann som arbeidet på en gård hvor det bodde ei gammel kone, som gikk for å være heks. Mannen hadde ofte hørt at alle trollkvinner red på sopelimen til Troms kirke natt til første mai. En slik senkveld så mannen at den gamle kona tok sopelimen og smurte salve på den. Mannen så sitt snitt til å ta noe av salven og smurte den på en stakk. Da det ble mørkt, satte den gamle kvinnen seg på sopelimen og sa: "Like ut, ingenting imot, inntil Troms kirke". Mannen gjentok etter henne. Dermed gikk det over stakk og stein i en voldsom fart, og til sist

kom mannen til ei kirke hvor en rekke kvinner allerede trådte dansen. Mannen sto i våpenhuset og så på. Han leitet mellom de mange sopelime som sto i våpenhuset, og omsider fant han sopelimen til den gamle konen. Som han sto og holdt på den, ble han plutselig oppdaget. Med raske skritt kom trollkvinnene mot ham. Uten å tenke seg om grep han om kosten og sa: "Like ut, allting imot." Dermed red den stakkars mannen imot hus og kirketårn og var nesten halvdød innen han kom hjem. Etter tre år kom også den gamle kona hjem fra Troms kirke. Mannen hadde jo tatt sopelimen slik at hun måtte gå den lange veien fra Nord-Norge til Jylland.

Blodig alvor

I 1623 ble Kirsten Ibsdatter dømt og brent som farlig trollkvinne etter en hekseprosess på Jylland i Danmark. Av hennes tilståelse gikk det fram at hun ofte brukte å dra sammen med andre trollkvinner til Troms kirke. Kirsten fortalte at hun hadde en egen demon til å forlyste seg med. Demonen bar navnet Plett og som tegn på sin pakt med Kirsten hadde han satt sitt djevlemerke på hennes mave. Da de kom til Troms kirke, hadde Satan selv holdt preken, men han talte på latin og tysk slik at heksene ikke forsto hva han sa. Trollkunsten hadde Kirsten formidlet videre til sin egen sønn, og han var ofte med på reisene nordover som tjenestegutt for trollkvinnene. Djevlepakt, nattlige hekseritt, tjenende smådjevler og djevlemerke er for øvrig sentrale motiver i trolldomssakene nordfra på 1600-tallet. Og overføringen av demonologisk tankegods, eller hekselære, har gjerne gått fra Danmark via Bergen og til det høye nord.

Nord og ned

Forestillingene om de nattlige hekserittene har i Danmark levd på folkemunne helt fram til vår tid. I nedtegnelsene har nettopp Troms kirke fått en sentral plass. De danske heksene skulle til kirke, og da helst til ei kirke der hedningene var nærmeste nabo, der man visste at trolldom og annen utsøkt djevleskap florerte. De tenkte seg ei kirke som var anlagt nettopp ved sivilisasjonens utpost som en buffer mot mørkets Herre, Helvete og den ville natur. Altså nord og ned til Helheim.

Kanskje kan denne type fortellinger spores tilbake til et gammelt pavebrev fra Clemens V i februar 1308 - her henvises det til ei kirke i Troms viet til den hellige Maria og anlagt ytterst ved grensen mot hedningene ("sancte Marie de Trinis, iuxta paganos").

Det ser ut til at rykte om Tromsø som de nordiske heksenes hovedkvarter har vært godt kjent. Som tekst til et landskapsmaleri av Tromsø fra 1852 skriver den skotske

folkeminneramleren og maleren John Francis Campbell (1821-1885) følgende: "Tromsø was supposed in the olden times to be the headquarters of the northern witches. It is now a flourishing Mercantile Town."

I dansk folketradisjon har man for øvrig den oppfatning at nordmenn som sådanne er litt skumle og trolldomskyndige.

Vårfesten på Blokksberg

Blokksberg, eller Brocken, ligger som en topp 1142 meter over havflaten i fjellkjeden Harz i det sentrale Tyskland og ble først kjent som heksenes samlingssted gjennom ei geografisk beretning skrevet av Johannes Praetorius. Hans bok kom ut i Leipzig 1669. For et bredere publikum er Blokksberg først og fremst kjent for sine heksesabbater gjennom en av verdenslitteraturens mesterverk, nemlig Johann Wolfgang von Goethes' *Faust*, skrevet under romantikkens glansperiode mot slutten av 1700-tallet. Goethe besteg selv Blokksberg i 1777.

Når det gjelder heksetradisjonen rundt Blokksberg er den i Tyskland knyttet til vårfesten i overgangen mellom april og mai, kalt *Walpurgisnacht*. Området omkring fjellet besøkes hvert år av turister i tusenvis. I år er det storinnrykk av festglade mennesker til fjellets topp. Blokksberg har vært en sentral turistmagnet i Tyskland siden i 1903. Mens Blokksberg tilhørte Øst-Tyskland etter andre verdenskrig, var det imidlertid forbudt både for hekser, djevler og turister å bestige fjellet, som da var brukt som overvåkningspost mot Vesten.

Litteratur og nettsteder:

Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn, Hekseri og sygdomme*, bind 6:2, København 1901.

Jens Christian V. Johansen, *Da Djævelen var ude... Trolddom i det 17. århundredes Danmark*, Odense 1991.

Rune Blix Hagen og Per Einar Sparboe, "Tromsø - der trollfolk møtes og brennes" i *Tromsøboka den andre*, Tromsø 2000: 48-56.

Rune Blix Hagen, *Hekser – fra forfølgelse til fortryllelse*, Oslo 2010.

The John Francis Campbell Collection (utstilling fra Universitetsbiblioteket i Tromsø):

http://www.ub.uit.no/baser/ultimathule/details.php?image_id=595

